

ХАРАКТЕРИСТИКА МОВИ НЕНАВИСТІ ТА ЗЛОЧИНІВ ГРУНТІ НЕНАВИСТІ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Сироїд Т. Л.

Вступ

Мова ненависті та злочини на ґрунті ненависті підбурюють до насильства та нетерпимості. Руйнівний вплив ненависті, на жаль, не є новим. Прояв ненависті став соціально прийнятним, стигматизуючи та дегуманізуючи окремих осіб та групи людей за різними характеристиками, від віку, етнічної приналежності, гендерної ідентичності, мови, національності, раси, релігії та статі – до сексуальної орієнтації. Розпалювання ненависті не тільки завдає шкоди на особистому рівні і може спровокувати насильство – це атака на інклюзивність, різноманітність та права людини, що підтверджено дослідженням, проведеним Комітетом Європейського парламенту з питань громадянських свобод, юстиції та внутрішніх справ (LIBE), згідно з яким «злочини на ґрунті ненависті» мають значно більший вплив, ніж звичайні злочини, на безпосередніх жертв, громаду жертви та суспільство в цілому. Оскільки жертви злочинів на ґрунті ненависті часто стають мішенню за незмінну характеристику або таку, що є основою ідентичності, вплив злочину, відчуття вразливості, безпорадності та безнадії з боку безпосередньої жертви може бути особливо серйозним». У дослідженні підкреслено, що ці злочини мають «серйозний вплив на ширшу громаду, цільову групу, яка зазвичай є історично неблагополучною або меншиною», посилюючи відчуття безсилля. Викликає занепокоєння те, що «злочини на ґрунті ненависті» можуть підірвати суспільну згуртованість, посилити соціальну напруженість та спровокувати помсту, що призводить до замкненого кола насильства та контрнасилья»¹. Отже, мова ненависті та злочини на ґрунті ненависті (далі – ЗГН) завдають шкоди окремим особам, групам осіб, громадам, посягають на спільні цінності, перешкоджаючи миру, стабільності, сталому розвитку та здійсненню прав людини для всіх.

Масштаб і вплив мови ненависті та злочинів на ґрунті ненависті в реаліях сьогодення посилюються завдяки новим комунікаційним технологіям. Широке використання Інтернету та соціальних мереж

¹ Hate speech and hate crime in the EU and the evaluation of online content regulation approaches. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/655135/IPOLE_STU\(2020\)655135_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/655135/IPOLE_STU(2020)655135_EN.pdf) (дата звернення 18.05.2025).

дедалі більше поширює мову ненависті в інформаційному просторі, що вимагає спільних дій на рівні міжнародного співтовариства і держав.

Вищезначене свідчить про актуальність обраної теми дослідження та її значимість для кваліфікації протиправних дій, належного відправлення правосуддя і захисту жертв.

Варто зазначити, що загальним питанням росту мові ненависті у світі, необхідності запровадження заходів протидії, підготовки фахівців у цій сфері, проблематиці використання інформаційно-комунікаційних технологій, як засобу розповсюдження мови ненависті, впливу актів насилля на громадське здоров'я, приділено увагу в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних авторів, зокрема: А. Гринчак, Н. Дрьоміна, О. Дручек, Т. Ісакова, С. Карвацька, Л. Невара, Т. Пазинич, Л. Фоміна, В. Чекштуріна, Ігініо Гальярдоне (Iginio Gagliardone), Кеті Бюргер (Cathy Buerger), Ніклас Олофссон (Niclas Olofsson), Розамма Філіп (Rosamma Philip), Хембі Шеррі (Hamby Sherry), Тіція Лоєнен (Titia Loenen), Читранджалі Негі (Chitrangali Negi) та ін. Разом з тим, обрана тематика потребує ґрунтовного дослідження в аспекті понятійного визначення мови ненависті і злочинів на ґрунті ненависті та їх складових задля практичного застосування.

1. Міжнародно-правова основа щодо протидії мови ненависті та злочинів на ґрунті ненависті

Міжнародне співтовариство має довгу історію мобілізації світу проти ненависті всіх видів для захисту прав людини та просування верховенства права. Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН), міжнародні регіональні організації, зокрема Рада Європи (далі – РЕ), Організація з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ), Європейський Союз (далі – ЄС, Союз) та інші міжнародні установи докладають зусиль щодо розробки правового підґрунтя, створення інституційного механізму та розвитку співпраці в означеній сфері. Зокрема слід зазначити, що саме ООН очолила рух з протидії мови ненависті. Вплив мови ненависті інкорпорується в численні сфери діяльності ООН, від захисту прав людини та запобігання звірствам – до підтримання миру, досягнення гендерної рівності та підтримання такої вразливої категорії осіб, як діти і молодь. Оскільки боротьба з мовою ненависті, дискримінацією, расизмом і нерівністю є одними з її основних принципів, ООН працює над тим, щоб протистояти мові ненависті. Ця місія закріплена Статутом ООН (ст. 1 (3))², у міжнародних системах прав людини та в глобальних зусиллях щодо досягнення Цілей

² Charter of the United Nations. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-1> (дата звернення 20.04.2025).

сталого розвитку (Ціль 5 – Досягнення гендерної рівності та розширення можливості всіх жінок і дівчат, Ціль 16 – Сприяння мирним та інклюзивним суспільствам для сталого розвитку, надання доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на всіх рівнях).³

«Міжнародна хартія прав людини», а також практично всі конвенційні норми, що стосуються прав окремих категорій осіб (жінок, дітей, інвалідів, вимушених переселенців, жертв злочинів, літніх людей, мігрантів та ін.), у тому числі норми міжнародного гуманітарного права, зокрема, стаття 3 загальна для всіх 4-х Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 р., містять загальновизнаний принцип заборони дискримінації за будь-якою ознакою. Справедливості ради слід зазначити, що міжнародні акти в галузі прав людини не містять універсального, правового визначення «мови ворожнечі». Криміналізація «мови ворожнечі» суворо обмежується зобов'язанням збалансувати право на рівність та недискримінацію з правом на свободу вираження поглядів, гарантованим статтею 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (далі – МПГПП)⁴ та статтею 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод⁵ (ЄКПЛ). Конвенція гарантує свободу вираження поглядів, але накладає обмеження на здійснення цієї свободи, забороняючи «дискримінацію за будь-якою ознакою, такою як стать, раса, колір шкіри, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, приналежність до національної меншини, майновий стан, народження чи інший статус» (ст. 14). Конвенція не дає чіткого визначення мови ненависті чи злочину на ґрунті ненависті. Здійснюючи тлумачення ЄКПЛ, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своїй практиці послідовно встановлював, що мова ненависті та злочин на ґрунті ненависті є особливо серйозними правопорушеннями, враховуючи їхній вплив на цінності ЄС та основні права, які захищає Союз. У справі *Beizaras та Levickas проти Литви*⁶ ЄСПЛ постановив, що коли дії, які становлять серйозні правопорушення, спрямовані проти фізичної чи психічної цілісності особи, лише ефективні механізми кримінального права можуть забезпечити належний захист та слугувати стримуючим

³ Sustainable Development. URL: <https://sdgs.un.org/goals> (дата звернення 20.04.2025).

⁴ International Covenant on Civil and Political Rights. URL:

https://treaties.un.org/doc/treaties/1976/03/19760323%2006-17%20am/ch_iv_04.pdf (дата звернення 20.05.2025)

⁵ European Convention on Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG (дата звернення 20.05.2025).

⁶ *Beizaras and Levickas v. Lithuania*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-200344%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-200344%22]}) (дата звернення 22.05.2025).

фактором. ЄСПЛ також постановив, що кримінально-правові заходи необхідні щодо прямих словесних нападів та фізичних погроз, мотивованих дискримінаційним ставленням. Зазначаючи, що «толерантність та рівна гідність усіх людей складають основи демократичного, плюралістичного суспільства», ЄСПЛ у справі *Erbakan проти Туреччини*⁷ визнав, що в «демократичних суспільствах може бути необхідним санкціонувати або навіть запобігати всім формам вираження поглядів, які поширюють, підбурюють, пропагують або виправдовують ненависть на основі нетерпимості». Підбурювання до дискримінації, ворожнечі чи насильства за національною, расовою чи релігійною ознакою заборонено статтею 20(2) МПГПП, статтею 4(а) Міжнародної конвенції про ліквідацію расової дискримінації.⁸

З метою подолання цього негативного явища та забезпечення єдиної основи для вирішення проблеми, на міжнародному універсальному та регіональному рівнях докладаються зусилля щодо розробки спеціалізованих актів по боротьбі з розпалюванням ненависті і протидії ЗГН. Перш за все, слід звернутися до дефінітивних визначень, що містяться у цих актах та характерних ознак протиправних дій, які становлять кримінальне правопорушення. Як зазначає Стефано Валенті, «проблема визначення (або відсутності визначення) терміна «мова ненависті» призвела до того, що це явище по-різному розуміється на національному та міжнародному рівнях. Однак важливо розрізняти явище «мови ненависті», яке є загальним поняттям з кількома значеннями, та юридичний термін «мова ненависті», що стосується всіх видів висловів (включаючи невербальні вислови), які є незаконними, оскільки караються кримінальним законодавством або підлягають санкціям згідно з цивільним чи адміністративним законодавством країни».⁹

Так, Стратегія і План дій ООН по боротьбі з розпалюванням ненависті 2019 р., що має за мету посилення реагування ООН на це глобальне явище, під мовою ненависті пропонують розуміти «будь-який вид спілкування в усній, письмовій формі або в поведінці, який нападає або використовує принизливі чи дискримінаційні висловлювання щодо людини чи групи на підставі того, ким вони є»,

⁷ *Erbakan c. Turquie*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-76232%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-76232%22]}) (дата звернення 01.05.2025).

⁸ International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-elimination-all-forms-racial> (дата звернення 21.05.2025)

⁹ Stefano Valenti. Hate Speech in the Context of Armed Conflicts. URL: <https://unipd-centrodirittiumani.it/en/topics/hate-speech-in-the-context-of-armed-conflicts> (дата звернення 10.05.2025).

іншими словами, на основі «їхньої релігії, етнічної приналежності, національності, раси, кольору шкіри, походження, статі або іншого фактора ідентичності».¹⁰ Раватський план дій встановлює високий поріг для визначення обмежень свободи вираження поглядів, підбурювання до ненависті та для застосування статті 20 МПГПП. Ним зазначено, щоб встановити тяжкість, як основний критерій для визначення порогів, підбурювання до ненависті, вона повинна стосуватися найсуворішої та найглибшої форми образи. Для оцінки тяжкості ненависті можливі елементи можуть включати жорстокість або намір заяви чи шкоди, що пропагується, частоту, кількість та масштаби комунікації. Документом запропоновано шестиступінний пороговий тест для висловлювань, які вважаються кримінальними злочинами, зокрема: 1) контекст заяви/висловлювання; 2) позиція або статус мовця; 3) намір налаштувати аудиторію проти цільової групи; 4) зміст та форма заяви або висловлювання; 5) масштаби поширення; 6) ймовірність шкоди, включаючи неминучість.¹¹

Загальнополітична рекомендація Європейської комісії проти расизму та нетерпимості № 15 (далі – ЗПР ЄКРН № 15)¹² зазначає, що «мова ненависті – це використання однієї або декількох конкретних форм висловлювань, таких як обстоювання, сприяння або підбурювання до наклепу, ненависті або паплюження щодо людини чи групи осіб, а також будь-яке переслідування, образа, негативна стереотипізація, стигматизація або погрози щодо особи чи осіб, а також будь-яке виправдання всіх цих форм висловлювання, пов'язані з відкритим переліком особових характеристик або статусів, який охоплює «расу», колір шкіри, мову, релігію або переконання, громадянство або національну чи етнічну належність, а також походження, вік, інвалідність, стать, гендерну ідентичність і сексуальну орієнтацію» (п. 9). Істотними елементами того, як Рекомендація тлумачить мову ненависті та чим таке тлумачення відрізняється від утіленого в багатьох інших документах, є застосування цього тлумачення до: обстоювання, заохочення або підбурювання, у будь-якій формі, до приниження, ненависті чи паплюження, а також переслідування, образ, негативної стереотипізації, стигматизації або погроз; використання, яке не тільки

¹⁰ United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/advising-and-mobilizing/Action_plan_on_hate_speech_EN.pdf (дата звернення 05.05.2025).

¹¹ Rabat Plan of Action on the prohibition of advocacy of national, racial or religious hatred that constitutes incitement to discrimination, hostility or violence. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Rabat_draft_outcome.pdf (дата звернення 12.05.2025).

¹² ECRI General Policy Recommendation N°15 on Combating Hate Speech. URL: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01> (дата звернення 09.05.2025).

має на меті підбурювання до насильства, залякування, ворожнечі або дискримінації, але яке можна обґрунтовано вважати таким, що матиме зазначені наслідки; ознаки, що не зводяться до «раси», кольору шкіри, мови, релігії або переконань, громадянства, національної чи етнічної належності та походження (В, п. 10). Рекомендацією зазначено, що коли мова ненависті набуває форми поведінки, яка становить кримінальний злочин, наприклад, кривдження, переслідування або образи, то це можна назвати злочином на ґрунті ненависті (п. 21).

Рекомендація CM/Rec (2022) 16 Комітету міністрів Ради Європи пропонує «мову ненависті розуміти як усі її прояви, які підбурюють, пропагують, поширюють чи виправдовують насилля, ненависть або дискримінацію щодо особи чи групи осіб або паплюжать їх через їхні реальні чи приписані особисті характеристики або статус як-от: «раса», колір шкіри, мова, релігія, національність, національне або етнічне походження, вік, інвалідність, стать, гендерна ідентичність і сексуальна орієнтація» (ст.1 (п. 2)). Документ покладає зобов'язання на держави-члени чітко визначити в їхньому національному кримінальному законодавстві, які акти ненависті підлягають кримінальній відповідальності, зокрема: а) публічне підбурювання до вчинення геноциду, злочинів проти людяності або воєнних злочинів; б) публічне розпалювання ненависті, насильства або дискримінації; в) расистські, ксенофобські, сексистські та ЛГБТІ-фобічні загрози; г) расистські, ксенофобські, сексистські та ЛГБТІ-фобічні публічні образи в таких умовах, як ті, що викладені спеціально для онлайн-образ у Додатковому протоколі до Конвенції про кіберзлочинність щодо криміналізації актів расистського та ксенофобського характеру, вчинених за допомогою комп'ютерних систем (ETS № 189); ґ) публічне заперечення, тривіалізація та потурання геноциду, злочинам проти людяності або воєнним злочинам; д) навмисне поширення матеріалів, що містять такі прояви мови ненависті (перераховані в пунктах а – ґ), включно з ідеями, заснованими на расовій перевазі або ненависті (ст. 2 (п. 11)).¹³

Визначення терміну ЗГН міститься в Рекомендації CM/Rec(2024)4 Комітету міністрів Ради Європи, згідно з якою «злочин на ґрунті ненависті» розуміється як кримінальний злочин, вчинений з елементом ненависті на основі однієї або кількох фактичних або сприйнятих особистих характеристик чи статусу, де: а) «ненависть» включає упередження, забобони або презирство; б) «особисті характеристики або статус» включають, але не обмежуються, «расу», колір шкіри, мову,

¹³ Recommendation of the Committee of Ministers to member States on combating hate speech (CM/Rec(2022)16). URL: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%220900001680a67955%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680a67955%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (дата звернення 14.04.2025).

релігію, національність, національне або етнічне походження, вік, інвалідність, стать, гендер, сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність та самовираження, а також статеві характеристики (ст. 2)¹⁴ Рекомендацією зазначено, що держави-члени повинні забезпечити, щоб під час боротьби зі ЗГН на законодавчому, політичному або операційному рівні вони враховували, що ЗГН може бути пов'язаний з кількома пересіченими особистими характеристиками або статусом, і що такі прояви злочину на ґрунті ненависті часто призводять до більшого впливу на жертв. З цією метою держави-члени повинні забезпечити ефективне впровадження кримінального законодавства, зокрема шляхом пріоритетного викриття елементу ненависті у злочині, оскільки це конститутивний елемент, який відрізняє ЗГН від інших кримінальних правопорушень. Рекомендація покладає на держави-члени зобов'язання комплексно розглядати ЗГН за допомогою кримінального законодавства. Цього можна досягти шляхом: а) загального положення, яке передбачає, що елемент ненависті є обтяжуючою обставиною для всіх кримінальних правопорушень під час винесення вироку; б) матеріального положення, яке пов'язує елемент ненависті з будь-яким кримінальним правопорушенням у момент пред'явлення кримінального обвинувачення; с) окремих еквівалентів основних кримінальних правопорушень, які включають елемент ненависті як складову частину; або d) поєднання вищезазначеного. Відповідно до цього підходу, держави-члени також повинні розглядати криміналізовану мову ненависті відповідно до переліку правопорушень, що містяться у пункті 11 додатка до Рекомендації CM/Rec(2022). Цього можна досягти, наприклад, шляхом самостійних правопорушень, складовою частиною яких є елемент ненависті. Держави-члени повинні включити елемент ненависті злочину до свого національного кримінального законодавства в таких формах: а) мотивація ненависті для правопорушення або ненависть, що демонструється шляхом вчинення правопорушення; б) дискримінаційний вибір особи (осіб) або об'єкта (ів), на які спрямоване правопорушення; с) ненависть є складовою частиною правопорушення; або d) поєднання вищезазначеного (п. 16–18).

ОБСЄ зазначає, що «злочин на ґрунті ненависті – це кримінальне діяння, мотивоване упередженням. Саме цей мотив відрізняє злочини на ґрунті ненависті від інших видів злочинів. Злочин на ґрунті ненависті – це не якесь одне, конкретне правопорушення. Це може бути акт

¹⁴ Recommendation of the Committee of Ministers to member States on combating hate crime (CM/Rec(2024)4). URL: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%220900001680af9736%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680af9736%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (дата звернення 17.05.2025).

залякування, застосування загроз, заподіяння шкоди майну, напад, вбивство чи будь-яке інше кримінальне діяння». Таким чином, терміном «злочин на ґрунті ненависті» або «злочин на ґрунті упередження» позначається скоріше тип кримінального злочину, а не будь-який конкретний злочин, зазначений у Кримінальному кодексі держав-членів Організації. ЗГН може бути скоєно і в тій країні, в якій не передбачено спеціальних кримінальних санкцій у зв'язку з мотивом ненависті або упередженості. Цей термін висловлює швидше поняття, аніж юридичне визначення. ЗГН незмінно включає два компоненти: 1) кримінальний злочин, 2) вчинений за мотивом упередження. Перший компонент ЗГН означає, що вчинено дію, яка становить злочин відповідно до положень звичайного кримінального права (тобто незалежно від мотиву). Таке кримінальне діяння іменується «основним злочином». У зв'язку з тим, що положення законів у різних країнах дещо відрізняються один від одного, існують деякі розбіжності щодо того, який вид поведінки становить кримінальний злочин. Проте загалом більшість країн визнає злочинами одні й ті ж самі види актів насильства. Для визнання факту вчинення ЗГН необхідно, щоб мав місце основний злочин. У разі відсутності основного злочину – відсутній факт злочину на ґрунті ненависті. Інший компонент ЗГН полягає в тому, що це кримінальне діяння відбувається під впливом певного мотиву – «упередження». Мотивацію упередження можна визначити як упередження, нетерпимість або ненависть, спрямовану на певну групу, яка має спільну ідентичність, таку як раса, етнічна приналежність, мова, релігія, національність, сексуальна орієнтація, інвалідність, стать або будь-які інші ідентичні риси. Саме цей компонент, мотив упередження, є ознакою, що відрізняє ЗГН від звичайних (інших) кримінальних злочинів. Він означає, що злочинець навмисне обирає об'єкт для свого злочину, виходячи з якоїсь ознаки, що захищається.¹⁵

Європейський Союз також докладає зусиль до криміналізації мови ненависті та злочинів на ґрунті ненависті. Ключовими законодавчими спеціалізованими актами ЄС у цій сфері є: Рамкове рішення Ради 2008/913/ JHA про боротьбу з певними формами та проявами расизму і ксенофобії засобами кримінального права,¹⁶ яке передбачає, що кожна держава-член вживає заходів щодо криміналізації публічного підбурювання до насильства або ненависті, спрямованого проти групи осіб або члена такої групи, що визначається за ознакою раси, кольору

¹⁵ Hate Crime Laws A Practical Guide. OSCE/ODIHR 2009. P. 16–17. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/e/36426.pdf> (дата звернення 05.03.2025).

¹⁶ Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dec_framw/2008/913/oj/eng (дата звернення 18.05.2025).

шкіри, релігії, родового, національного або етнічного походження, зокрема шляхом публічного розповсюдження або розповсюдження трактатів, зображень або інших матеріалів.¹⁷

Серйозність означених злочинів змусила держави-члени ЄС криміналізувати певні форми мови ворожнечі та злочинів на ґрунті ненависті, що свідчить про особливу серйозність і небезпеку, яку становлять ці дії як такі, що особливо руйнують фундаментальні права. В результаті імплементації Рамкового рішення в національне законодавство, мова ненависті криміналізована в усіх державах-членах за ознаками раси, кольору шкіри, релігії, родового, національного чи етнічного походження. Крім того, держави-члени прямо криміналізували мову ворожнечі і за іншими захищеними ознаками: сексуальної орієнтації, статі/гендеру, інвалідності, віку. Крім того, 8 держав-членів (або альтернативно, або додатково) криміналізували мову ворожнечі без визначення захищених ознак груп і залишили питання криміналізації мови ворожнечі відкритим, маючи на меті захистити будь-яку групу меншин або частину населення.¹⁸

Рамкове рішення Ради 2008/913/JHA доповнюється Директивою 2012/29/ЄС про права жертв,¹⁹ яка, крім іншого, спрямована на забезпечення правосуддя, захисту та підтримки жертв злочинів на ґрунті ненависті та мови ненависті.²⁰ Слід також згадати законодавчо пов'язані з Директивою 2012/29/ЄС акти ЄС, що стосуються прав жертв, серед яких: Директива (ЄС) 2024/1385 Європейського Парламенту та Ради від 14 травня 2024 року про боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством, Директива (ЄС) 2024/1712 Європейського Парламенту та Ради від 13 червня 2024 року про внесення змін до Директиви 2011/36/ЄС щодо запобігання торгівлі людьми та боротьбу з нею, а також захист її жертв, Директива (ЄС) 2017/541 Європейського

¹⁷ Framework Decision on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:l33178> (дата звернення 12.05.2025).

¹⁸ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. A more inclusive and protective Europe: extending the list of EU crimes to hate speech and hate crime COM(2021) 777 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52021DC0777> (дата звернення 22.05.2025).

¹⁹ Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj/eng> (дата звернення 11.05.2025).

²⁰ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions “A Union of equality: EU anti-racism action plan 2020-2025”. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2020-09/a_union_of_equality_eu_action_plan_against_racism_2020_-2025_en.pdf (дата звернення: 22.05.2025).

Парламенту та Ради від 15 березня 2017 року про боротьбу з тероризмом, що замінює Рамкове рішення Ради 2002/475/ЈНА та вносить зміни до Рішення Ради 2005/671/ЈН, Директива Європейського Парламенту та Ради 2011/93/ЄС від 13 грудня 2011 року про боротьбу із сексуальним насильством і сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією, що замінює Рамкове рішення Ради 2004/68/ЈНА та ін.

Союзом також прийнято нормативи, що мають за мету запобігання та протидію поширенню незаконної мови ненависті в Інтернеті, з цією метою було прийнято Закон про цифрові послуги (DSA),²¹ який встановлює систему багаторівневих обов'язків, спрямованих на різні типи онлайн-посередницьких послуг. У 2016 році Комісія погодила з Facebook, Microsoft, Twitter і YouTube Кодекс поведінки щодо протидії незаконній мові ворожнечі онлайн (далі – Кодекс поведінки). Пізніше, протягом 2018–2021 рр., до Кодексу поведінки приєдналися Instagram, Snapchat і Dailymotion, Jeuxvideo.com, TikTok, Linked, а в 2022 році про свою участь у Кодексі поведінки оголосили Rakuten Viber та Twitch.²² У січні 2025 року прийнято переглянутий Кодекс поведінки щодо протидії незаконній мові ненависті онлайн + (далі – «Кодекс поведінки +»),²³ який прагне запобігти та вирішити розповсюдження нелегальної мови ненависті на онлайн-платформах через зобов'язання у сферах умов, часу перегляду повідомлень, прозорості помірних дій, співпраці багатопільових зацікавлених сторін та підвищення обізнаності. Він ґрунтується на Кодексі поведінки 2016 року. «Кодекс поведінки+» зміцнює спосіб, яким онлайн-платформи поводяться з контентом, який вважається незаконною мовою ненависті, згідно законодавства ЄС та держав-членів. Це полегшує дотримання й ефективне виконання DSA у цій конкретній області.

«Кодекс поведінки +» інтегрований у регуляторну базу Закону про цифрові послуги (DSA). Він був підписаний та поданий для інтеграції в рамках DSA компаніями Dailymotion, Facebook, Instagram,

²¹ Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022R2065> (дата звернення: 18.05.2025).

²² The EU Code of conduct on countering illegal hate speech online. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/racism-and-xenophobia/eu-code-conduct-countering-illegal-hate-speech-online_en (дата звернення: 19.05.2025).

²³ Code of Conduct on Countering Illegal Hate Speech Online +. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/code-conduct-countering-illegal-hate-speech-online> (дата звернення 01.06.2025).

Jeuxvideo.com, LinkedIn, споживчими сервісами Microsoft, Snapchat, Rakuten Viber, Tiktok, Twitch, X та YouTube.

У грудні 2021 року Комісія запропонувала розширити перелік злочинів ЄС згідно зі статтею 83(1) Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЕС) на мову ненависті та ЗГН. Це дозволило б Комісії запропонувати спільну правову базу для боротьби з мовою ненависті та ЗГН в усьому ЄС. За допомогою цієї ініціативи Комісія сподівається вирішити проблему нинішніх розбіжних та фрагментарних підходів держав-членів до мови ненависті та ЗГН і забезпечити послідовний захист жертв у всьому ЄС.

Слід зазначити, що прецедентна практика Європейського суду з прав людини свідчить, що Суд розглядає ЗГН з точки зору основоположних прав, зобов'язує ефективно розслідувати саме мотиви упередженості. Серед таких справ слід вказати: справу *Nachova* та інші проти Болгарії,²⁴ що стосувалася працівника болгарської військової поліції, який під час спроби здійснити арешт убив двох болгарських громадян ромського походження; справу *Bekos i Koutropoulos* проти Греції²⁵ щодо жорстокого поводження поліції з двома грецькими громадянами ромського походження; справу *Šečić* проти Хорватії²⁶ стосовно нападу групи скінхедів на заявника, який стверджував, що хорватські державні органи не змогли провести ефективне розслідування цього нападу, і що цей недолік був зумовлений його ромським походженням.

Крім того, Департамент з виконання рішень ЄСПЛ у 2022 р. випустив тематичний Інформаційний бюлетень про ЗГН та розпалювання ненависті, в якому зазначено, що «злочин на ґрунті ненависті — це кримінальне діяння, мотивоване упередженістю чи упередженням щодо людини чи групи людей, тоді як розпалювання ненависті стосується різних форм вираження, спрямованих проти людини чи групи людей на підставі особистих характеристик чи статусу людини чи групи людей». Суд зазначив у своїх рішеннях, що дискримінаційне поводження як таке може в принципі прирівнюватися до поводження, яке принижує гідність, у значенні статті 3 Конвенції, коли воно досягає такого рівня жорстокості, що являє собою образу людської гідності. При розслідуванні випадків насильства державні

²⁴ Case of *Nachova and Others v. Bulgaria*, 43577/98 and 43579/98. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/tur/{%22itemid%22:\[%22001-69630%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur/{%22itemid%22:[%22001-69630%22]}) (дата звернення 03.05. 2025).

²⁵ Case of *Bekos and Koutropoulos v. Greece*, 15250/02. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng/{%22itemid%22:\[%22001-71594%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng/{%22itemid%22:[%22001-71594%22]}) (дата звернення 02.03.2025).

²⁶ *Šečić v. Croatia* — 40116/02. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng/{%22itemid%22:\[%22002-2695%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng/{%22itemid%22:[%22002-2695%22]}) (дата звернення 05.04.2025).

органи зобов'язані вживати всіх розумних заходів для розкриття можливих дискримінаційних мотивів.²⁷

Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ (далі – БДІПЛ) повідомляє, що злочини та інциденти на ґрунті ненависті можуть бути мотивовані одним упередженням, коли ціль була обрана виключно через її стать або гендер, або кількома упередженнями, коли упередження, наприклад, за статтю, перетинається з іншою захищеною характеристикою, такою як інвалідність, етнічне походження, раса чи релігія.²⁸

2. Характеристика складу злочину на ґрунті ненависті

Суб'єкт злочину. ЗГН можуть вчинятися фізичними (приватними) особами, які досягли віку кримінальної відповідальності; державними службовцями, політичними, релігійними або громадським діячами, посадовими особами (наприклад, представниками правоохоронних органів тощо, про що свідчать звіти БДІПЛ ОБСЄ, Агентства ЄС з фундаментальних прав, практика ЄСПЛ). Суб'єктом відповідальності можуть визнаватися і юридичні особи, оскільки їх потенційна відповідальність важлива з огляду на те, що корпоративні організації можуть бути засобом поширення мови ненависті, що підтверджується рішенням ЄСПЛ у справі *Sürek* проти Турції.²⁹

Суб'єктивна сторона ЗГН полягає у скоєнні умисних протиправних дій, як зазначено міжнародними актами. Зокрема, Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність щодо криміналізації актів расистського та ксенофобського характеру, вчинених за допомогою комп'ютерних систем (ETS № 189) закріплює, що кожна сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання в її національному законодавстві злочинами, у разі умисного вчинення без права на це, таких дій: поширення расистського та ксенофобного матеріалу через комп'ютерні системи (ст. 3(1)); погроза з расистських та ксенофобних мотивів (ст.4); образа з расистських та ксенофобних мотивів (ст. 5(1)); заперечення, значна мінімізація, схвалення або виправдання геноциду чи злочинів проти людства (ст. 6

²⁷ Hate crime and hate speech. 2022. URL: <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-hate-crime-eng-docx/1680a96865> (дата звернення 20.05.2025).

²⁸ Gender-based hate crime. URL: <https://hatecrime.osce.org/gender-based-hate-crime> (дата звернення 10.04.2025).

²⁹Case of *Sürek v. Turkey* (Application no. 26682/95). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58279%22%5D%7D> (дата звернення 16.05.2025).

(2)).³⁰ Загальнополітична рекомендація ЄКРН № 7 (далі – ЗПР № 7)³¹ також містить норму щодо встановлення покарання за такі дії, якщо їх учинено навмисне: а) публічне підбурювання до насильства, ненависті чи дискримінації, б) публічні образи та дифамація або с) погрози стосовно особи чи категорії осіб за ознакою раси, кольору шкіри, мови, релігії, громадянства та національного чи етнічного походження тощо (ст. 18).

Об'єктом посягання ЗГН є, в загальному розумінні, – рівність усіх людей як основна цінність спрямована на втілення повноти людської гідності та надання кожній людині можливості повністю реалізувати власний потенціал. Безпосереднім об'єктом посягання є одна або більше осіб; група осіб, які об'єднуються за якоюсь конкретною ознакою (наприклад, раса, мова, релігія, етнічність, національність чи інший подібний чинник). Особи або майно, пов'язані з групою, яка має спільну рису ідентичності, або сприймаються як її члени, також можуть бути об'єктами злочинів на ґрунті ненависті, такі як правозахисники, організації громадянського суспільства, що працюють з певною групою або представляють її, громадські центри або місця релігійного поклоніння.³² Наслідком протиправних дій є створення атмосфери ненависті та нетерпимості разом із готовністю прийняти або пробачити дискримінацію і насильство, що сприяє розколу, підриває взаємну повагу та загрожує мирному співіснуванню. Таким чином виникає загроза для плюралізму як ключової умови існування демократичного суспільства. Важливо зауважити, що мова ненависті може бути спрямована лише проти окремих осіб або груп осіб. Це не включає повідомлення про держави та їхні офіси, символи чи державних службовців, а також про релігійних лідерів чи принципи віри.³³

Об'єктивна сторона ЗГН характеризується вчиненням протиправних дій, які можуть включати: пряме та публічне підбурювання до вчинення геноциду; розпалювання ненависті, насильства чи дискримінації; расистських, ксенофобських, сексистських та ЛГБТІ-фобних погроз та образи; заперечення, применшення геноциду, злочинів проти людяності

³⁰ Additional Protocol to the Convention on Cybercrime, concerning the criminalisation of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems. URL: <https://rm.coe.int/168008160f> (дата звернення 05.05.2025).

³¹ ECRI General Policy Recommendation N°7 (revised) on national legislation to combat racism and racial discrimination – adopted on 13 December 2002 and revised on 7 December 2017. URL: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-7-revised-on-national-legislation/16808b5aae> (дата звернення 09.04.2025).

³² Decision No. 9/09 on combating hate crimes. URL: <https://www.osce.org/files/t/documents/d/9/40695.pdf> (дата звернення 29.05.2025).

³³ Understanding hate speech. URL: <https://www.un.org/en/hate-speech/understanding-hate-speech/what-is-hate-speech> (дата звернення 09.04.2025)

і воєнних злочинів, які були визнані судами такими, що відбулися, та потурання їм, а також прославлення осіб, засуджених за вчинення таких злочинів; пропаганда, сприяння чи підбурювання в будь-якій формі приниження, ненависті чи образ, спрямованих проти особи або групи осіб; а також будь-які переслідування, негативні стереотипи чи стигматизація щодо цих осіб або групи осіб; виправдання всіх попередніх типів висловлювань; навмисне розповсюдження матеріалів, які містять такі висловлювання.

Задля належної кваліфікації ЗГН слід враховувати конкретні обставини використання мови ненависті. Зокрема, необхідно розглянути а) контекст, у якому використовують мову ненависті (особливо те, чи в суспільстві вже є серйозна напруга, з якою пов'язана ця мова ненависті); б) здатність особи, яка використовує мову ненависті, впливати на інших осіб (скажімо, завдяки тому, що ця особа є політичним, релігійним або громадським діячем); с) природу і силу конкретного висловлювання (наприклад, чи є воно провокаційним і безпосереднім, чи містить неправдиву інформацію, створення негативних стереотипів і стигматизація або інші засоби спонукування до актів насильства, залякування, ненависті чи дискримінації); d) контекст конкретних висловлювань (є вони поодиноким випадком або повторюваним і чи можна вважати, що вони врівноважуються іншими заявами тієї самої або іншої особи, особливо в ході дебатів); е) використовуваний засіб інформації (чи дозволяє він негайну реакцію аудиторії, як-от на «живому» заході); та f) характеристики аудиторії (чи є вона здатною та схильною, або чи може бути спонуканою, до участі в актах насильства, залякування, ненависті чи дискримінації) (п. 16, ЗПР ЄКПР № 15). Врахування контексту та його значимість для кваліфікації протиправних дій підтверджена і в рішеннях ЄСПЛ (наприклад, рішення у справі *Vereinigung Bildender Künstler* проти Австрії.³⁴

Щоб використання мови ненависті досягло порогу тяжкості, за яким настає кримінальна відповідальність, необхідне поєднання таких чинників, як серйозний характер цього використання, тобто коли воно здійснюється з наміром підбурювання, або коли є підстави вважати, що воно може мати наслідком підбурювання до насильства, залякування, ненависті або дискримінації, і коли таке використання відбувається в публічному контексті. Як зрозуміло з наведеного вище поняття мови ненависті, перший чинник виходить поза формулювання підпунктів a-f пункту 18 ЗПР ЄКПР № 7, оскільки він передбачає притягнення до

³⁴ Judgement of the European Court of Human Rights in *Vereinigung Bildender Künstler v. Austria*, Application No. 68354/01, 25 January 2001. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-79213%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-79213%22]}) (дата звернення 20.04.2025).

відповідальності в тих випадках, коли наявний елемент недбалості щодо ризику насильства, залякування, ненависті або дискримінації внаслідок використання мови ненависті, а не тільки за наявності наміру. Крім того, хоча погрози – на відміну від інших видів поведінки, згаданих у ЗПР ЄКПР № 7, – не обов’язково мають висловлюватися публічно, щоб давати підстави для кримінальної відповідальності, рекомендація № 10 передбачає наявність публічного контексту використання мови ненависті для настання такої відповідальності (п. 173, ЗПР ЄКПР № 15).

Безперечно важливе значення має і причинно-наслідковий зв’язок між протиправними діями і наслідком, зокрема, він може бути чітко зазначений міжнародними актами. Наприклад, в якості такого контексту може слугувати публічна образа через комп’ютерну систему (i) осіб з причини їх належності до групи, яка відрізняється за ознаками раси, кольору шкіри, національним або етнічним походженням, а також віросповіданням, якщо вони використовуються як привід для будь-якої з цих дій; або (ii) групи осіб, яка відрізняється за будь-якою з цих характеристик, якщо результатом таких протиправних дій особа чи група осіб були піддані ненависті, презирству чи глузуванню (ст. 5(2), Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність щодо криміналізації актів расистського та ксенофобського характеру, вчинених за допомогою комп’ютерних систем (ETS № 189)).

Вчиненню злочинів на ґрунті ненависті сприяє широкий набір чинників, так, держави-учасниці ОБСЄ визнали, що поряд з мовою ненависті свою роль також відіграють негативні стереотипи та забобони. Звіти та повідомлення, що надходять з широкого кола джерел, свідчать, що негативні стереотипи та забобони стосовно етнічних, релігійних чи соціальних груп, як і раніше, живі в багатьох країнах регіону ОБСЄ. Вчиненню означених злочинів можуть також сприяти і додаткові чинники. У деяких випадках політика уряду може посилювати проблему – наприклад, у ситуаціях, коли співробітники поліції, які, можливо, причетні до злочинів на ґрунті ненависті, користуються безкарністю. Включення службами безпеки расових ознак під час складання психологічного портрета злочинця може підривати довіру до правоохоронних органів, тим самим негативно впливаючи на зусилля боротьби зі злочинами на ґрунті ненависті. Крім цього, багато громад, неурядових організацій та міжнародних урядових організацій відзначають вплив важливих політичних подій (наприклад, вибори, конфлікти або макроекономічні зміни) на поширеність злочинів на ґрунті ненависті.³⁵

³⁵ Hate crimes in the OSCE Region – incidents and responses Annual report for 2008. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/2/40203.pdf> (дата звернення 30.04.2025).

ВИСНОВКИ

Виходячи з вищезначеного слід констатувати, що міжнародно узгодженого визначення «мови ворожнечі» не існує, але міжурядові організації надали рекомендації щодо фундаментальних елементів цього явища, яке може охоплювати широкий спектр кримінальних та некримінальних дій, акцентуючи увагу на тій обставині, що протиправні дії є посяганням на захищені міжнародними актами в галузі прав людини ознаки (захищені характеристики або статус) – стать, мова, раса, релігія або переконання, громадянство, вік, походження тощо; заборона вчинення цих дій та відповідні санкції передбачаються національним законодавством. Такі протиправні дії вчиняються з мотивом **упередження та є дискримінаційними. В основі дискримінації лежить «будь-яке розрізнення, виключення, обмеження чи перевага, що ґрунтується на будь-якій ознаці, такій як раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші погляди, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інший статус, і яке має на меті або наслідком анулювання або порушення визнання, задоволення або здійснення всіма особами на рівній основі всіх прав і свобод»** (п. 7).³⁶ **Крім того, невід’ємним елементом протиправних дій є застосування насильства, тобто застосування фізичної сили чи влади проти іншої особи, або проти групи чи спільноти, яке призводить до травм, смерті, психологічної шкоди, вад розвитку чи позбавлення, або має високу ймовірність призвести до таких травм, смерті, психологічної шкоди, вад розвитку чи позбавлення** (п. 44).³⁷ Вони характеризуються наявністю ментального елемента тобто вчинення протиправних дій з «ненавистю» і «ворожістю» – це ментальний стан, що характеризується інтенсивними та ірраціональними емоціями презирства, неприязні й ворожості щодо певної цільової групи.³⁸ Як злочини на ґрунті ненависті, так і «мова ненависті», порушують гідність своїх жертв і створюють вороже та принизливе середовище для маргіналізованих груп.

Кваліфікація протиправних дій в якості ЗГН вимагає: 1) наявності певних контекстуальних обставин, їх перелік закріплений Загальнополітичною рекомендацією ЄКПР № 15; 2) включення

³⁶ General comments adopted by the Human Rights Committee under article 40, paragraph 4 of the International Covenant on Civil and Political Rights. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/84170> (дата звернення 09.05.2025).

³⁷ Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression. A/67/357. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n12/501/25/pdf/n1250125.pdf> (дата звернення 14.05.2025).

³⁸ The Camden Principles on Freedom of Expression and Equality. URL: <https://www.refworld.org/policy/legalguidance/art19/2009/en/71117> (дата звернення 22.05.2025).

елементу ненависті до кримінального законодавства як обтяжуючої обставини під час винесення вироку, як частина злочину під час пред'явлення кримінального обвинувачення, як складова частина самостійних кримінальних правопорушень або шляхом поєднання цих методів, згідно Рекомендації CM/Rec(2024)4 Комітету міністрів Ради Європи; 3) задля настання кримінальної відповідальності, важливим є встановлення порогу тяжкості, з цією метою необхідне поєднання таких чинників, як серйозний характер цього використання, тобто коли воно здійснюється з наміром підбурювання, або коли є підстави вважати, що воно може мати наслідком підбурювання до насильства, залякування, ненависті або дискримінації, і коли таке використання відбувається в публічному контексті; значимим є встановлення причинно-наслідкового зв'язку між протиправними діями і наслідком.

Слід констатувати, що ЗГН відносяться до категорії вкрай небезпечних злочинів, враховуючи фактори, що посилюють умови за яких вони вчиняються (економічні кризи, збройні конфлікти, міграція населення, нестабільна політична ситуація тощо), а також спрощують вчинення діяння і сприяють швидкому поширенню – використання інформаційно-комунікаційних технологій злочинцями, зокрема мережі Інтернет.

Задля запобігання і протидії мові ненависті та ЗГН, а також підтримки їх жертв, державам слід вжити всіх необхідних заходів і максимально задіяти ресурси (правові, структурні, людські, фінансові тощо) у співпраці з громадянським суспільством та іншими зацікавленими сторонами. Ефективні, пропорційні та переконливі положення щодо запобігання та боротьби зі злочинами на ґрунті ненависті мають бути включені до кримінального законодавства, а пріоритет має бути наданий викриттю, визнанню та фіксуванню елемента ненависті у злочині.³⁹ Саме прийняття та застосування ефективного законодавства проти ЗГН має особливе значення для найбільш відокремлених соціальних груп населення (жінок, національних меншин, ЛГБТ представників та ін.), зважаючи на ту обставину, що непропорційно велика їх кількість стає жертвами ЗГН. Натомість, ці протиправні дії можуть вчинятися і щодо представників більшості населення.

Зважаючи на ту обставину, що мова ненависті є свого роду тригером геноциду та пов'язаних з ним злочинів (воєнних злочинів, злочинів проти людяності), суттєвого значення мають заходи з попередження,

³⁹ Hate crimes must be unmasked, recorded and investigated, and victims supported. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/hate-crimes-must-be-unmasked-recorded-and-investigated-and-victims-supported> (дата звернення 29.05.2025)

оскільки ці злочини не лише призводять до смертей та широкомасштабних руйнувань, але й розбивають суспільства та провокують давні рани, які важко загоїти. Профілактична і просвітницька робота на рівні державних і недержавних суб'єктів, правоохоронних органів, освітянських осередків тощо повинні стати невід'ємною складовою заходів з протидії означеним правопорушенням.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено міжнародно-правове підґрунтя у сфері протидії мові ворожнечі та злочинів на ґрунті ненависті, зокрема приділено увагу дефініції означених протиправних дій, характерним ознакам та особливостям. Зазначено, що існуючі міжнародні акти в галузі прав людини не містять універсального, правового визначення «мови ворожнечі». Криміналізація «мови ворожнечі» суворо обмежується зобов'язанням збалансувати право на рівність та недискримінацію з правом на свободу вираження поглядів, гарантованим Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (ст. 19), Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 10). Підбурювання до дискримінації, ворожнечі чи насильства за національною, расовою чи релігійною ознакою заборонено статтею 20(2) МПГП, статтею 4(а) Міжнародної конвенції про ліквідацію расової дискримінації та іншими регіональними актами. Разом із тим, міжурядові організації докладають зусиль щодо розробки спеціалізованих актів по боротьбі з розпалюванням ненависті і протидії злочинам на ґрунті ненависті. Ці акти містять рекомендації щодо фундаментальних елементів цих явищ, що охоплює широкий спектр кримінальних і некримінальних дій, акцентуючи увагу на тій обставині, що протиправні дії є посяганням на захищені характеристики або статус (стать, мова, раса, релігія або переконання, громадянство, вік, походження та ін.). Зазначено, що характерною ознакою протиправних дій є: 1) мотив **упередження**; 2) **дискримінація, тобто будь-яке розрізнення, виключення, обмеження чи перевага, що ґрунтується на будь-якій захищеній ознаці**; 3) **застосування насильства** – фізичної сили або впливу до іншої особи, групи чи спільноти, результатом яких є або з великою ймовірністю може стати завдання тілесної шкоди, смерті, психологічної травми тощо; 4) наявність ментального елементу, тобто вчинення протиправних дій з ненавистю, нетерпимістю, ворожістю, спрямованих на певну групу, яка має спільну ідентичність (мова, релігія, сексуальна орієнтація тощо). Підкреслено значення Рабатського плану дій, яким запропоновано шестистапний пороговий тест для висловлювань, які вважаються кримінальними злочинами, складовими якого є такі

елементи: контекст заяви/висловлювання; позиція або статус мовця; намір налаштувати аудиторію проти цільової групи; зміст та форма заяви або висловлювання; масштаби поширення; ймовірність шкоди, включаючи неминучість.

Охарактеризовано склад злочинів на ґрунті ненависті (суб'єкт, суб'єктивна сторона; об'єкт, об'єктивна сторона). Підкреслено, що міжнародні акти, зокрема: Рекомендація СМ/Rec (2022) 16, Рекомендація СМ/Rec (2024)4 Комітету міністрів Ради Європи, Загальнополітична рекомендація Європейської комісії проти расизму та нетерпимості № 15, Рамкове рішення Ради 2008/913/ JHA, Директива (ЄС) 2024/1385 тощо, зосереджують увагу на необхідності криміналізації протиправних дій у національному законодавстві держав з урахуванням контекстних обставин; ступеня тяжкості; викриття, визнання та фіксування елемента ненависті у злочині, що має суттєве значення для належної кваліфікації та відправлення правосуддя. Наведено практику Європейського суду з прав людини, яка свідчить, що Суд розглядає злочини на ґрунті ненависті з точки зору основоположних прав та зобов'язує ефективно розслідувати саме мотиви упередженості (справа *Nachova* та інші проти Болгарії, справа *Bekos і Koutropoulos* проти Греції, справа *Šečić* проти Хорватії). Зроблено висновок, що задля запобігання і протидії мові ненависті та злочинам на ґрунті ненависті державам слід вжити всіх необхідних заходів, включаючи правові, інституційні, інформаційні, просвітницькі тощо з акцентом на захист жертв означених правопорушень.

Ключові слова: дискримінація, вразливі категорії, жертви, злочин, криміналізація, кримінальне право, міжнародні організації, насильство, ненависть, права людини, правопорушення, свобода вираження поглядів, упередження.

ABSTRACT

The article explores the international legal framework for combating hate speech and hate crimes, with particular attention to the definitions, key features, and specificities of such unlawful actions. It notes that existing international human rights instruments do not provide a universal legal definition of «hate speech». The criminalization of «hate speech» is strictly constrained by the need to balance the right to equality and non-discrimination with the right to freedom of expression, as guaranteed by the International Covenant on Civil and Political Rights (Article 19) and the European Convention on Human Rights (Article 10). Incitement to discrimination, hostility, or violence based on national, racial, or religious grounds is prohibited under Article 20(2) of the International Covenant on Civil and Political Rights, Article 4(a) of the International Convention on the

Elimination of All Forms of Racial Discrimination, and other regional instruments. At the same time, intergovernmental organizations are making efforts to develop specialized instruments to combat incitement to hatred and counter hate crimes. These instruments provide recommendations on the fundamental elements of these phenomena, covering a wide range of criminal and non-criminal acts, emphasizing that unlawful acts are an encroachment on protected characteristics or status (gender, language, race, religion or belief, citizenship, age, origin, etc.). It is noted that the characteristic features of unlawful acts include: 1) bias motive; 2) discrimination, i.e., any distinction, exclusion, restriction, or preference based on any protected characteristic; 3) the use of violence – physical force or coercion directed at another person, group, or community, resulting in or likely to result in bodily harm, death, psychological trauma, etc.; 4) a mental element, meaning that the unlawful act is committed with hatred, intolerance, or hostility directed at a specific group with a shared identity (language, religion, sexual orientation, etc.). The article highlights the significance of the Rabat Plan of Action, which proposes a six-part threshold test for determining whether speech constitutes a criminal offense. The test includes: context of the statement; speaker's position or status; intent to incite the audience against the target group; content and form of the statement or expression; extent of its dissemination; likelihood of harm, including imminence.

The article also examines the elements of hate crimes (subject, subjective element; object, objective element). It underscores the importance of various international instruments – such as Recommendation CM/Rec(2022)16 of the Committee of Ministers to member States on combating hate speech, Recommendation CM/Rec(2024)4 of the Committee of Ministers to member States on combating hate crime, ECRI General Policy Recommendation № 15 on combating hate speech, Council Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, and Directive (EU) 2024/1385 of the European Parliament and of the Council on combating violence against women and domestic violence – which stress the need for criminalizing such unlawful acts in national legislation, taking into account contextual circumstances, severity, and the identification, recognition, and documentation of the hate element in the crime, which is crucial for proper legal qualification and justice. The article references case law of the European Court of Human Rights, which demonstrates that the Court examines hate crimes from a fundamental rights perspective and mandates effective investigation of bias motives (*Nachova and Others v. Bulgaria*, *Bekos and Koutropoulos v. Greece*, *Šečić v. Croatia*). The research findings demonstrate that to prevent and combat hate speech and hate crimes, states should adopt all necessary measures, including legal, institutional, informational and

educational ones, with a particular focus on protecting victims of these offenses.

Keywords: discrimination, vulnerable groups, victims, crime, criminalization, criminal law, international organizations, violence, hatred, human rights, offenses, freedom of expression, bias.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Hate speech and hate crime in the EU and the evaluation of online content regulation approaches. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/655135/IPOL_STU\(2020\)655135_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/655135/IPOL_STU(2020)655135_EN.pdf) (дата звернення 18.05.2025).

2. Charter of the United Nations. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-1> (дата звернення 20.04.2025).

3. Sustainable Development. URL: <https://sdgs.un.org/goals> (дата звернення 20.04.2025).

4. International Covenant on Civil and Political Rights. URL: https://treaties.un.org/doc/treaties/1976/03/19760323%2006-17%20am/ch_iv_04.pdf (дата звернення 20.05.2025).

5. European Convention on Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG (дата звернення 20.05.2025).

6. Beizaras and Levickas v. Lithuania. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-200344%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-200344%22]}) (дата звернення 22.05.2025).

7. Erbakan c. Turquie. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-76232%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-76232%22]}) (дата звернення 01.05.2025).

8. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-elimination-all-forms-racial> (дата звернення 21.05.2025).

9. Stefano Valenti. Hate Speech in the Context of Armed Conflicts. URL: <https://unipd-centrodirittiumani.it/en/topics/hate-speech-in-the-context-of-armed-conflicts> (дата звернення 10.05.2025).

10. United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/advising-and-mobilizing/Action_plan_on_hate_speech_EN.pdf (дата звернення 05.05.2025).

11. Rabat Plan of Action on the prohibition of advocacy of national, racial or religious hatred that constitutes incitement to discrimination, hostility or violence. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Rabat_draft_outcome.pdf (дата звернення 12.05.2025).

12. ECRI General Policy Recommendation N°15 on Combating Hate Speech. URL: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01> (дата звернення 09.05.2025).

13. Recommendation of the Committee of Ministers to member States on combating hate speech (CM/Rec(2022)16). URL: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%220900001680a67955%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680a67955%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (дата звернення 14.04.2025).

14. Recommendation of the Committee of Ministers to member States on combating hate crime (CM/Rec(2024)4). URL: [https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:\[%220900001680af9736%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm/#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680af9736%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}) (дата звернення 17.05.2025).

15. Hate Crime Laws A Practical Guide. OSCE/ODIHR 2009. С. 16 –17. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/e/36426.pdf> (дата звернення 05.03.2025).

16. Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dec_framw/2008/913/oj/eng (дата звернення 18.05.2025).

17. Framework Decision on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:l33178> (дата звернення 12.05.2025).

18. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. A more inclusive and protective Europe: extending the list of EU crimes to hate speech and hate crime COM(2021) 777 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52021DC0777> (дата звернення 22.05.2025).

19. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj/eng> (дата звернення 11.05.2025).

20. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions “A Union of equality: EU anti-racism action plan 2020-2025”. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2020-09/a_union_of_equality_eu_action_plan_against_racism_2020_-2025_en.pdf (дата звернення: 22.05.2025).

21. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) (Text with EEA

relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022R2065> (дата звернення 18.05.2025).

22. The EU Code of conduct on countering illegal hate speech online. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/racism-and-xenophobia/eu-code-conduct-countering-illegal-hate-speech-online_en (дата звернення: 19.05.2025).

23. Directive (EU) 2024/1385 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 on combating violence against women and domestic violence. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1385/oj/eng> (дата звернення 18.05.2025).

24. Case of Nachova and Others v. Bulgaria, 43577/98 and 43579/98. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22itemid%22%3A%22001-69630%22%7D> (дата звернення 03.05.2025).

25. Case of Bekos and Koutropoulos v. Greece, 15250/02. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-71594%22%7D> (дата звернення 02.03.2025).

26. Case of Šečić v. Croatia, 40116/02. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22002-2695%22%7D> (дата звернення 05.04.2025).

27. Hate crime and hate speech. 2022. URL: <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-hate-crime-eng-docx/1680a96865> (дата звернення 20.05.2025).

28. Gender-based hate crime. URL: <https://hatecrime.osce.org/gender-based-hate-crime> (дата звернення 10.04.2025).

29. Case of Sürek v. Turkey (Application no. 26682/95). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-58279%22%7D> (дата звернення 16.05.2025).

30. Additional Protocol to the Convention on Cybercrime, concerning the criminalisation of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems. URL: <https://rm.coe.int/168008160f> (дата звернення 05.05.2025)

31. ECRI General Policy Recommendation N°7 (revised) on national legislation to combat racism and racial discrimination – adopted on 13 December 2002 and revised on 7 December 2017. URL: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-7-revised-on-national-legislation/16808b5aae> (дата звернення 09.04.2025).

32. Decision No. 9/09 on combating hate crimes. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/9/40695.pdf> (дата звернення 29.05.2025).

33. Understanding hate speech. URL: https://www.un.org/en/hate-speech/understanding-hate-speech/what-is-hate-speech__ (дата звернення 09.04.2025).

34. Judgement of the European Court of Human Rights in *Vereinigung Bildender Künstler v. Austria*, Application No. 68354/01, 25 January 2001. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-79213%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-79213%22]}) (дата звернення 20.04.2025).

35. Hate crimes in the OSCE Region – incidents and responses Annual report for 2008. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/2/40203.pdf> (дата звернення 30.04.2025).

36. General comments adopted by the Human Rights Committee under article 40, paragraph 4 of the International Covenant on Civil and Political Rights. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/84170> (дата звернення 09.05.2025).

37. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression. URL: A/67/357. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n12/501/25/pdf/n1250125.pdf> (дата звернення 14.05.2025).

38. The Camden Principles on Freedom of Expression and Equality. URL: <https://www.refworld.org/policy/legalguidance/art19/2009/en/71117> (дата звернення 22.05.2025).

39. Hate crimes must be unmasked, recorded and investigated, and victims supported. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/hate-crimes-must-be-unmasked-recorded-and-investigated-and-victims-supported> (дата звернення 29.05.2025).

Information about the author:

Syroid Tetiana Leonidivna

DSc(Law), Professor,

Head of the Department of International and European Law

V.N. Karazin Kharkiv National University

4, Svobody square, Kharkiv, 61022, Ukraine